

Ubezpieczenia społeczne w ofercie dydaktycznej wydziałów prawa uczelni wyższych

Autorzy podejmują się zbadania edukacji w zakresie ubezpieczeń społecznych na wydziałach prawa i administracji w Polsce. Próbkę dobrano spośród 20 najlepszych (wg rankingu „Perspektyw”) wydziałów prawa i administracji w Polsce, a badanie zrealizowano na podstawie danych z 13 jednostek. Zastosowano metodę badań ankietowych, ankietę złożoną z pytań otwartych rozesłano za pomocą poczty elektronicznej. Edukację badano w 4 wymiarach: obecności przedmiotów związanych z zabezpieczeniem społecznym w programie nauczania, liczby prac dyplomowych poświęconych ubezpieczeniom społecznym, dodatkowych form kształcenia oraz działalności studenckiej w tym zakresie. Badane jednostki można podzielić na takie, w których wyodrębniono zajęcia z zabezpieczenia społecznego i są one obowiązkowe; takie, w których istnieje wyodrębnienie, ale zajęcia z tego zakresu są fakultatywne; oraz jednostki, w których kwestie zabezpieczenia społecznego nauczane są łącznie z prawem pracy. Wyodrębnienie i obowiązkowy charakter zajęć częściej występują w programie nauczania administracji. Liczba prac dyplomowych z badanego zakresu jest niewielka i utrzymuje się na poziomie kilku rocznie. Dodatkowe formy kształcenia (studia podyplomowe, konferencje) występują w bardzo małej liczbie jednostek. Aktywność studencka w zakresie ubezpieczeń społecznych również nie jest wysoka, najczęściej stanowi element aktywności związanej z prawem pracy.

Słowa kluczowe: ubezpieczenia społeczne, edukacja ubezpieczeniowa, prawo, administracja, uniwersytet

Otrzymano: 10.01.2017

Zaakceptowano po recenzjach: 3.04.2017

Wstęp

Dydaktyka w zakresie ubezpieczeń społecznych na uczelniach wyższych ma charakter niejednorodny, co w dużej mierze wynika ze zróżnicowania programów nauczania na poszczególnych kierunkach. Jednocześnie uczelnie wyższe pozostają jedynymi ośrodkami edukacyjnymi przekazującymi wiedzę w tym zakresie, gdyż edukacja ubezpieczeniowa jako element programu nauczania na wcześniejszych etapach (szkoła podstawowa, gimnazjum, liceum) w zasadzie nie istnieje.

Celem autorów było zbadanie specyfiki kształcenia w zakresie ubezpieczeń społecznych na wydziałach prawa w Polsce. Decyzja o ograniczeniu badań do jednego typu wydziału podyktowana była z jednej strony koniecznością zachowania spójności wywodu, z drugiej zaś przekonaniem o szczególnej roli wydziałów prawa w kształceniu kadr urzędniczych i eksperckich. Trzecim argumentem była chęć porównania wyników badań z rezultatami projektu badawczego prof. A. Sobczyka, opisanymi w artykule „W sprawie kryzysu edukacji z zakresu ubezpieczeń społecznych na studiach prawniczych”¹.

Dobór próby i metodologia badań

Badaniem objęto 20 wydziałów prawa (lub ich odpowiedników) w całej Polsce, 15 na uczelniach publicznych i 5 na niepublicznych. Dobór próby oparty był na rankingu „Perspektywy 2016” dla kierunku prawo. Przygotowane przez zespół badawczy ankiety zostały przesłane do następujących uczelni:

- Uniwersytet Jagielloński (UJ),
- Uniwersytet Warszawski (UW),
- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM),
- Uniwersytet Wrocławski (UWr),
- Uniwersytet Łódzki (UŁ),
- Uniwersytet Gdański (UG),
- Akademia Leona Koźmińskiego w Warszawie (ALK),
- Uniwersytet Śląski w Katowicach (UŚ),
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK),
- SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny (SWPS UH),
- Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (KUL),
- Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (UMCS),
- Uniwersytet Szczeciński (USz),
- Uniwersytet w Białymstoku (UB),

¹ A. Sobczyk, *W sprawie kryzysu edukacji z zakresu ubezpieczeń społecznych na studiach prawniczych*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i praktyka” 2014, nr 2(119), s. 14–18.

- Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (UWM),
- Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (UKSW),
- Uczelnia Łazarskiego w Warszawie (UŁW),
- Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewskiego (KAFM),
- Uniwersytet Opolski (UO),
- WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa (WSPiA).

Uczelnie te znajdują się w 14 województwach.

Wiadomości wysłano do naukowców zajmujących się zabezpieczeniem społecznym, a w razie braku możliwości zdobycia bezpośredniego kontaktu – do sekretariatów uczelni. Uzyskano 11 kompletnie wypełnionych ankiet i 2 wypełnione częściowo. Z jednej jednostki otrzymano informację o zainteresowaniu projektem, jednak do czasu stworzenia niniejszego artykułu nie otrzymano danych. 6 jednostek pozostawiło wiadomość z prośbą o wypełnienie ankiety bez odpowiedzi, co może wynikać z faktu, że projekt badawczy był realizowany w trakcie wakacji akademickich.

Zastosowano ilościową metodę badawczą – ankietę rozsyłaną pocztą elektroniczną. Z uwagi na dobór próby można mówić o badaniach quasi-reprezentacyjnych, ponieważ wyniki nie mogą być traktowane jako reprezentatywne dla grupy, którą stanowią wszystkie wydziały prawa i administracji w Polsce. Ankieta miała charakter jednotematyczny i zawierała pytania otwarte.

Ankiety podzielono na 4 części, których uzupełnienie miało dać obraz oferty dydaktycznej w zakresie ubezpieczeń społecznych. Pytano więc po pierwsze o obecność przedmiotów związanych z zabezpieczeniem społecznym w programie nauczania (ich charakter – obowiązkowy lub dobrowolny oraz liczbę uczestników na tle wszystkich studiujących), po drugie – o liczbę prac dyplomowych poświęconych ubezpieczeniom społecznym (w odniesieniu do ogólnej liczby absolwentów), po trzecie – o dodatkowe formy kształcenia we wspomnianym zakresie, takie jak studia podyplomowe, konferencje itd. Dodatkowe pytanie dotyczyło działalności studenckiej na polu ubezpieczeń społecznych – przede wszystkim kół naukowych.

Podstawowe formy edukacji ubezpieczeniowej

Przeanalizowano wyniki dla kierunków: prawo i administracja (na tych wydziałach, na których jest ona prowadzona). Do pozostałych kierunków oferowanych na wydziałach prawa z uwagi na ich duże zróżnicowanie autorzy odniosą się jedynie w podsumowaniu.

Analizując zakres nauczania ubezpieczeń społecznych w programie nauczania poszczególnych uczelni wyższych, można je podzielić na trzy grupy, co koresponduje także z kategoriami wyodrębnionymi przez prof. Sobczyka.

Pierwszą grupę stanowią te wydziały prawa, które zajęcia z ubezpieczeń społecznych traktują odrębnie od prawa pracy i prowadzą je jako obowiązkowe: UW, UMK, UW_r, UWM, UO, UKSW oraz ALK (od roku 2016/17). W większości tych jednostek wykładany przedmiot nosi nazwę „prawo ubezpieczeń społecznych”, zaś na Uniwersytecie Wrocławskim naucza się „prawa zabezpieczenia społecznego”, co wynika z nazewnictwa proponowanego przez prof. J. Jończyka. Jeśli chodzi o formę prowadzenia zajęć, dominują wykłady (UW_r, UW, UKSW, UO), niekiedy uzupełniane ćwiczeniami (UW_r, UW, UO, UWM). Wykład jako jedyną formę nauczania ubezpieczeń prowadzą UKSW i ALK. Zajęcia w formie ćwiczeń czy konwersatorium bez dodatkowego wykładu należą do wyjątków (UMK).

Łączny wymiar czasu zajęć kształtuje się następująco: 60 godzin (30 godzin wykładu i 30 ćwiczeń) na UW, 44 godziny na UW_r (30 godzin wykładu i 14 ćwiczeń), 30 godzin na UWM oraz UO (w wymiarze 15 godzin wykładu i 15 ćwiczeń, a na studiach niestacjonarnych na UO po 10 godzin wykładów i ćwiczeń). 30 godzin w formie kursowego wykładu przewiduje dla swoich studentów od roku akademickiego 2016/2017 także ALK, 20 godzin w formule konwersatorium UMK. UKSW różnicuje liczbę godzin wykładu z prawa ubezpieczeń społecznych w zależności od trybu studiów – przewiduje 15 godzin na studiach stacjonarnych i 8 na niestacjonarnych.

W niektórych jednostkach prowadzone są równoległe dodatkowe zajęcia pogłębiające wiedzę ubezpieczeniową. Na ALK od roku akademickiego 2016/17 zaplanowano dodatkowy wykład w wymiarze 20 godzin, który nie został uruchomiony w minionym roku akademickim (2015/2016), chociaż od dwóch lat uruchamiany jest pokrewny przedmiot – polityka społeczna – na który zapisuje się ok. 70 z 250 studentów. Na UW wykład specjalizacyjny dotyczący polskich systemów emerytalnych odrębnych od powszechnego ubezpieczenia społecznego uruchamiany jest rokrocznie. Część uczelni ogranicza się wyłącznie do zajęć obowiązkowych i na kierunku prawo nie oferuje dodatkowych zajęć specjalizacyjnych z zakresu prawa ubezpieczeń społecznych (UWM, UKSW, UW_r).

Do drugiej grupy można zaliczyć te jednostki, które wyodrębniły zajęcia z ubezpieczeń społecznych, ale nie są one obowiązkowe. Taka sytuacja występuje na USz, KUL oraz SWPS UH. Na SWPS UH zajęcia te mają formę 15-godzinnego konwersatorium, KUL oferuje z kolei 30 godzin wykładu i 15 godzin ćwiczeń. Na USz od 3 lat przedmioty finansowanie ubezpieczeń emerytalnych i prawo socjalne (obydwa w formie 30-godzinnych wykładów) nie zostały uruchomione.

Trzecia grupa składa się z tych uczelni, które treści ubezpieczeniowe umieszczają w zakresie wykładu z prawa pracy. Należą do nich UB (2 godziny na prawo ubezpieczeń spośród 54 poświęconych na prawo pracy i ubezpieczeń społecznych na studiach stacjonarnych, na niestacjonarnych nie przewidziano tej tematyki) oraz UAM. Dodatkowy wykład „Wybrane problemy ubezpieczenia społecznego” (12 godzin) na UB nie został uruchomiony w ciągu ostatnich 3 lat.

Na kierunkach administracyjnych na uczelniach kształcących prawników ubezpieczenia społeczne przedstawiane są w kontekście całości polityki społecznej

i systemu zabezpieczenia społecznego. To obowiązkowy przedmiot na wszystkich badanych uczelniach, z wyjątkiem UB i UAM, na których zajęcia na ten temat mają charakter fakultatywny. Różnie rozkłada się jednak czas poświęcany ubezpieczeniom. Najwięcej poświęca się go na administracji na UW_r (60 godzin wykładu i 14 godzin ćwiczeń), na UO (30 godzin wykładu i 30 godzin ćwiczeń na studiach stacjonarnych i odpowiednio 23 i 25 godzin na niestacjonarnych) i na UW (45 godzin wykładu kursowego). Najmniej godzin na ubezpieczenia społeczne przeznacza UKSW (15 godzin wykładu na studiach stacjonarnych i 16 na niestacjonarnych) i KUL (15 godzin wykładu).

Regularnie ubezpieczenia społeczne pozostają przedmiotem prac dyplomowych na UW, UO, UKSW, UW_m i UMK (3–8 prac rocznie). Na USz, KUL i SWPS UH powstają pojedyncze prace dotyczące tej problematyki. Niektóre uczelnie nie uruchamiają seminarium z prawa ubezpieczeń z uwagi na brak zainteresowania, inne zaś nawet nie mają takiego w ofercie (UB, ALK). Na kierunku administracja zwiększa się odsetek absolwentów, którzy przygotowali pracę z tej tematyki do ok. 5% w stosunku do poprzednich lat. Ten wzrost zainteresowania ubezpieczeniami społecznymi wytłumaczyć można faktem, że często studia te (zwłaszcza w formule zaocznej) wybierają osoby już pracujące w administracji (w tym także związanej z ubezpieczeniami społecznymi), które chcą podnieść swoje kwalifikacje. Szukają one tematów prac dyplomowych związanych z wykonywanym zawodem.

Dodatkowe formy edukacji ubezpieczeniowej

W kształceniu podyplomowym problematyka ubezpieczeniowa przedstawiana jest najczęściej jako element studiów dotyczących prawa pracy (UW_r, UMK, UW) lub kadr i płac (ALK), zaś odrębne studium ubezpieczeniowe istnieje na UW (obejmuje ubezpieczenia społeczne i gospodarcze). Dostyc ograniczona jest także popularyzacja problematyki ubezpieczeń społecznych poprzez organizację konferencji naukowych. Ogólnopolskie konferencje naukowe związane z tematyką ubezpieczeniową w ciągu ostatnich 3 lat zorganizowano na UW_r, UO, UKSW, na UMK natomiast odbyły się nawet dwie takie konferencje.

Ubezpieczenia społeczne nie cieszą się także zainteresowaniem studentów chcących rozwijać się w studenckim ruchu naukowym. Tylko na UW działa koło naukowe ubezpieczeń (społecznych i gospodarczych). Ma ono na swoim koncie sporo osiągnięć popularyzujących kwestię ubezpieczeń społecznych (przede wszystkim trzy tomy „Zeszytów Ubezpieczeniowych” zbierających artykuły naukowe studentów i doktorantów

oraz projekt Akademia Ubezpieczeniowa, który polega na prowadzeniu zajęć na temat ubezpieczeń w warszawskich liceach). Ubezpieczenia społeczne mogą pozostawać także w zakresie zainteresowania prężnie działających kół prawa pracy (tak jest na UKSW i UMK). Problematyka ta bywa dość istotna dla uniwersyteckich poradni prawnych i klinik prawa (ALK, UO, UW).

Konsekwencje przyjętego modelu edukacji ubezpieczeniowej

Podsumowując zgromadzone w badaniu dane, sformułować należy przede wszystkim wnioski o niezaprzeczalnej popularności ubezpieczeń społecznych na kierunkach administracyjnych. Warto wykorzystać ten fakt jako przyczynek do działań ZUS w sferze pozyskiwania nowych kadr. Absolwenci administracji działający zawodowo w obszarze zabezpieczenia społecznego to nie tylko pracownicy ZUS, lecz także ośrodków pomocy społecznej i innych jednostek zajmujących się zabezpieczeniem społecznym. Jeżeli ZUS rozważałby uruchomienie programu wspierającego kształcenie przyszłych kadr nieprawniczych, kierunki administracyjne jawią się jako naturalny partner. Proces taki warto byłoby poprzedzić pogłębionymi badaniami dotyczącymi sposobu kształcenia w zakresie ubezpieczeń społecznych na kierunkach administracyjnych, by uzupełnić program nauczania o treści niezbędne dla pracowników ZUS.

Wydaje się też, że nie należy umniejszać znaczenia nauki ubezpieczeniowej wśród przyszłych prawników. Optymistycznie należy postrzegać trend polegający na zwiększaniu znaczenia ubezpieczeń społecznych (czy w zasadzie prawa zabezpieczenia społecznego) poprzez uczynienie tego przedmiotu obowiązkowym dla każdego adepta prawa. Jednocześnie należy uznać, że zainteresowanie pogłębieniem wiedzy ubezpieczeniowej jest nieznaczne. Niewątpliwie wynika to z przyczyn, które zdiagnozował prof. Sobczyk – stosunkowo mało atrakcyjnych perspektyw zatrudnienia (studenckie wyobrażenia o pracy w ZUS czy szeroko pojętej administracji rządowej versus kariera w międzynarodowej korporacji prawniczej), skomplikowania materii oraz częstych zmian przepisów i ich kazuistycznego charakteru. Trudno jednak stwierdzić, czy odnotowane zainteresowanie młodych prawników powinno zostać uznane za niewystarczające. O ile należy wymagać od każdego prawnika podstawowego rozeznania w tej dziedzinie, o tyle popyt na specjalistów (w administracji publicznej, sądownictwie i w bieżącej obsłudze ubezpieczonych) nie jest wysoki.

Analizując kształcenie w zakresie ubezpieczeń społecznych z perspektywy zapotrzebowania na specjalistów w tej dziedzinie, warto jednocześnie zwrócić uwagę na często niedostrzegalne istotne i unikalne właściwości dydaktyczne, jakie mają ubezpieczenia społeczne w procesie kształtowania prawników. Ubezpieczenia społeczne stanowią jeden z niewielu praktycznych przykładów znaczenia prawa w procesie zarządzania realizacją

wartości (prawo do zabezpieczenia społecznego) przy ograniczonych zasobach. Uczą, w jaki sposób należy wyważać interesy różnych grup z jednoczesnym poszanowaniem interesu innych członków społeczeństwa. Niezwykle ważne z perspektywy dydaktyka jest również ukazywanie ubezpieczeń społecznych jako systemu prawnego, czyli ściśle powiązanych i wzajemnie oddziałujących instytucji, które funkcjonują w otoczeniu zewnętrznym (prawo pracy, cywilne, konstytucyjne itp.) i wywierają na nie wpływ, a jednocześnie same są pod jego wpływem.

Ubezpieczenia społeczne dają także możliwości do stosowania rozmaitych nowoczesnych form kształcenia, jak na przykład debaty, praca zespołowa, konkursy mediacyjne, a także możliwość sprawdzenia zdolności dydaktycznych poprzez popularyzowanie wiedzy ubezpieczeniowej (projekt Akademia Ubezpieczeniowa). W ten sposób nauka ubezpieczeń społecznych może kształtować umiejętności, które będą przydatne przyszłym prawnikom w życiu zawodowym, choćby wybrali specjalizację zawodową zupełnie odmienną od ubezpieczeniowej. Doświadczenie uczy, że odejście od kazuistycznej prezentacji materii ubezpieczeniowej i realizacja tak określonych zadań dydaktycznych są możliwe, a nawet doceniane przez studentów, którzy niejednokrotnie osoby nauczające w taki sposób oceniają najwyżej spośród wszystkich dydaktyków na wydziale.

Grupa studentów zainteresowanych ubezpieczeniami społecznymi jest wąska, co sprawia, że problematyka ta nie jest przedmiotem studenckich czy doktoranckich konferencji naukowych. Utrudnia to młodym naukowcom zdobycie dorobku naukowego, który jest istotnym czynnikiem podczas rekrutacji na studia doktoranckie czy w konkursach grantowych. Warto ten fakt postrzegać jednak nie jako przeszkodę, lecz szansę – można rozważyć np. organizację cyklicznej konferencji (przez różne ośrodki w kolejnych latach, być może pod patronatem ZUS), która byłaby stałym polem wymiany doświadczeń wśród studentów i młodych naukowców. Wspieranie integracji kadr naukowych oraz zainteresowanych problematyką studentów może skutkować rozprzestrzenianiem się dobrych praktyk i w efekcie przełożyć się na zainteresowanie nowych studentów.

Przyczyną słabości studenckiego ruchu naukowego w zakresie ubezpieczeń społecznych jest – poza ogólnym spadkiem zainteresowania działalnością naukową – brak seminarium magisterskiego z tej dziedziny, naturalnego forum dialogu, z którego tworzą się koła naukowe. Studentami administracji są z kolei w dużej mierze osoby, które już pracują, mają rodziny i nie są zainteresowane dodatkową aktywnością.

Podsumowanie

Odnosząc się do spostrzeżeń prof. Sobczyka sformułowanych w 2013 r., autorzy twierdzą, że edukacja ubezpieczeniowa nie tyle przeżywa kryzys, co raczej jest w procesie ewolucji. Należy zgodzić się z postulatami, że ubezpieczenia społeczne muszą stanowić wyodrębniony przedmiot (wykład wydzielony z obszaru prawa pracy) i do tego powinny być obowiązkowe co najmniej w swoim podstawowym zakresie. Nauka ubezpieczeniowa

w poszczególnych jednostkach rozwijała się dotychczas siłą autorytetów (T. Bińczycka, I. Jędrasik-Jankowska, J. Jończyk, E. Modliński), lecz możliwe, że dochodzimy do momentu, w którym ubezpieczenia społeczne będą rozwijane siłą instytucji i zapotrzebowania. Niewątpliwie należy zgodzić się z twierdzeniem, że ubezpieczenia społeczne znajdują się w drugim nurcie edukacji prawniczej i nie będą mogły równać się popularnością z prawem cywilnym czy prawem karnym, jednak ten fakt nie może oznaczać marginalizowania tych zagadnień w procesie kształcenia prawników.

Autorzy składają serdeczne podziękowania wszystkim, którzy odpowiedzieli na zaproszenie do badania. Nasze szczególne wyrazy wdzięczności kierujemy do: dr hab. Iwony Sierockiej, dr hab. Heleny Szewczyk, dr hab. Kamila Antonowa, dr hab. Jacka Wantocha-Rekowskiego, dr hab. Daniela Lacha, dr Joanny Szyjewskej-Bagińskiej, dr Arlety Nerki, dr Katarzyny Roszewskiej, dr Justyny Czerniak-Swędzioł, dr Katarzyny Antolak-Szymanski, dr. Tomasza Bakalarza, dr. Piotra Prusinowskiego oraz dr. Pawła Nowika.

*dr Tomasz Lasocki
mgr Diana Renata Bożek
Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego,
Katedra Prawa Ubezpieczeń*

ŹRÓDŁA

- Sobczyk A., *W sprawie kryzysu edukacji z zakresu ubezpieczeń społecznych na studiach prawniczych*, „Ubezpieczenia społeczne. Teoria i praktyka” 2014, nr 2(119).

Social insurance as part of the didactic programme of law faculties of institutions of tertiary education

The authors have conducted research into education in social insurance as conducted in law and administration faculties in Poland, with the results being based on data drawn from 13 institutions. The research took the form of a questionnaire in which open questions were posed and sent electronically. Education was examined within four dimensions: the presence of subjects connected with social insurance as a taught item, the number of dissertations devoted to social security related subjects, additional forms of development (education) as well as student activity within this area. The institutions studied may be divided into those in which there were separate classes on social insurance matters and where these were compulsory core subjects; those where there exist a division yet classes function as non-compulsory options; as well as institutions in which the matter of social insurance as a subject of study is linked to employment law. This division and optional nature for classes is frequently a part of administration courses. The number of dissertations based on the researched subject area is small and represent only a few annually. Additional forms of development (post-graduate studies, conferences) occur at a very small number of institutions. Student activity within the subject area of social insurance is equally low, most frequently constituting a part of involvement in employment law.

Key words: social insurance, insurance education, law, administration, institutions of tertiary education (universities)